

*Quick scan landschapselementen
Rodenburg Gemeente Bernheze*

Elfenboom

Natuur
- Ontwikkeling - Inventarisatie
- Beheer - Advies

Inventarisatie en advies

Colofon

Opdrachtgever:

Gemeente Bernheze

Projectnaam:

Rodenburg

Rapport titel:

Quick scan landschapselementen
Rodenburg Gemeente Bernheze

Opdrachtnemer:

Elfenboom
Pastoor van Teteringstraat 7
5351 EN Berghem
info@elfenboom.nl
www.elfenboom.nl

Tekst en foto's:

Robert Ceelen

Kaartmateriaal:

Gemeente Bernheze

Opmaak:

Peter Ceelen

Berghem, oktober 2015

Oude houtwal

Samenvatting

In opdracht van Gemeente Bernheze is een quick scan uitgevoerd naar cultuurhistorische waarden van de aanwezige groene elementen in het projectgebied Rodenburg (Heeswijk Dinther)

De studie bestaat uit een veldinventarisatie van houtige landschapselementen en een beknopte bureaustudie.

Tijdens de inventarisatie zijn bomenrijen, houtwallen en singels bekeken, een aantal elementen komen ook voor op kaarten van 1850. Een aantal bomen zijn vermoedelijk meer dan honderd jaar oud. De beplanting in de aangetroffen elementen bestaat voornamelijk uit Inlandse zomereik en Zwarte els. De aangetroffen landschapselementen hebben een rijke historie, en hadden vroeger een economische functie (hakhout en geriefhout) of deden dienst als grensbepaling (een boom was moeilijk te verplaatsen!).

In het plangebied is nog maar weinig van het oorspronkelijke groen over. Het nog aanwezige groen is beslist behoudenswaardig en is vitaal genoeg om een nieuwe functie binnen het ontwikkelgebied te vervullen. Op diverse plaatsen is echter vuil gestort en is de struiklaag niet oorspronkelijk inheems. Op sommige plaatsen is vermoedelijk nog iets van het oude wallichaam te zien, of hier sprake is hakhoutcultuur is niet meer te zeggen, de bestaande bomenrij is wellicht lang geleden op spaartelgen gezet. Maar dat ook in dit gebied hakhout gebruikelijk was is zeker vanwege meerstammige Zomereiken die ook zijn aangetroffen en de Elzenstoven langs de Loop (oude beekloop).

Naast het feit dat de elementen voorkomen op oude kaarten, zijn een aantal eiken meerstammig, tezamen met een respectabele diameter is dit een indicatie dat we hier met oude landschapselementen te maken hebben.

Het aanwezige groen kan in belangrijke mate bijdragen aan het leefklimaat van toekomstige bewoners van Rodenburg. Wanneer de intentie bestaat om het cultuurhistorisch groen voor de toekomst te behouden, is een belangrijke voorwaarde dat in een uitvoeringsplan duurzaam onderhoud en randvoorwaarden voor het behoud van deze elementen verankerd worden, naast noodzakelijke beschermende maatregelen tijdens de ontwikkeling van het plangebied.

Meerstammige eik

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
2. Inventarisatie elementen	9
3. Herstel en duurzaam onderhoud	16
Geraadpleegde bronnen	17

1. Inleiding

In opdracht van Gemeente Bernheze is een quick scan uitgevoerd naar de cultuurhistorische waarden van het groen in plangebied Rodenburg.

In deze quick scan worden naast de cultuurhistorische en landschappelijke waarden van het aanwezige groen ook de voornaamste soorten van de bezochte landschapselementen aangegeven. En wordt kort ingegaan op de staat van onderhoud.

En worden handreikingen aangedragen in de hoop dat deze cultuurhistorisch waardevolle landschapselementen in de toekomst bij zullen dragen aan de beleving en woongenot van dit gebied. De bezochte landschapselementen zijn op kaart aangegeven en worden kort de belangrijkste kenmerken beschreven in dit rapport.

Daarnaast troffen we een 'sloot' aan op de locatie van de 'Loop', een oude beekloop, vermoedelijk een dode meander van het riviertje de Aa. Mogelijk liggen hier kansen om cultuurhistorie en watermanagement met elkaar te verbinden.

Het projectgebied is aangegeven op deze kaart tezamen met de bezochte elementen.

Projectgebied

Voor deze studie is o.a. gekeken naar diverse kaarten, luchtfoto's en zijn andere bronnen geraadpleegd. Daarnaast zijn de landschapselementen in het veld geïnventariseerd en gekarakteriseerd. De ligging van de landschapselementen is vergeleken met oud en bestaand kaartmateriaal. In hoofdstuk 2 worden de geïnventariseerde elementen beschreven.

Daarbij is vooral aandacht besteed aan cultuurhistorische waarde op grond van leeftijd en voorkomen op oude kaarten, staat van onderhoud en gaafheid. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op behoud en mogelijke toekomstige functies van de elementen. Waarbij kort enkele praktische aandachtspunten aan de orde komen.

De elementen die in kaart zijn gebracht zijn voornamelijk oude Zomereiken en

enkele Zwarte elzen. Als bijzonderheid troffen we een recent gevlochten heg aan, deze heeft geen bijzondere cultuurhistorische waarde maar verwijst wel naar een eeuwenoud gebruik wat blijkbaar lokaal weer is opgepakt. De elzenstoven zijn van meer recente datum en liggen langs de voormalige 'Loop'. De geschiedenis van Dinther, dat ontstaan is langs de oevers van de Aa, verhaalt over de eerste ontginningen in de vroege middeleeuwen op vruchtbare bosgronden langs deze rivier. Doordat men toentertijd regelmatig met wateroverlast te maken had zijn tal van maatregelen ondernomen, hierdoor veranderde het kleinschalige beekdallandschap. In het gehele Aadal zijn her en der nog relictten van dit voormalige cultuurlandschap te vinden die het behouden waard zijn. Het beekdallandschap, met hooiland, beemden en kleine landschapselementen als steilranden en vennen, was vrij open. De hoger gelegen cultuurlanden vormden met 'bolle akkers', meidoornhagen en houtsingels een meer gesloten landschap.

Op kaarten van rond 1850 zijn nagenoeg alle aangetroffen elementen al aanwezig.

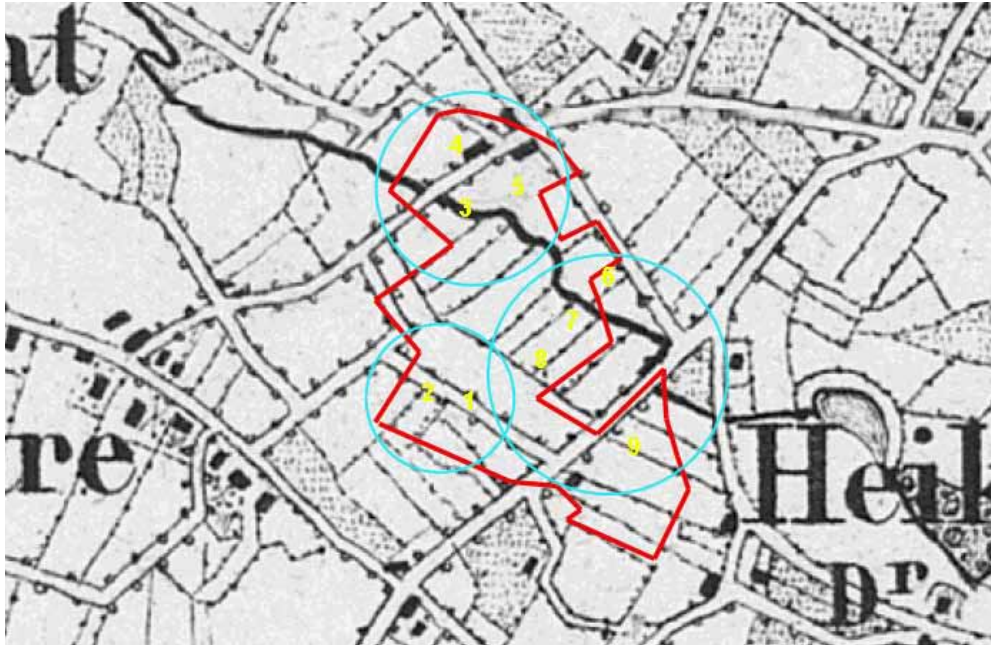
Zoals hierboven geschetst waren vroeger grote delen van Brabant in gebruik als hakhout, met name op perceelsscheidingen hadden houtwallen en houtsingels deze functie.

Echter, niet gehinderd door kennis of enig cultuurhistorisch besef zijn veel vergelijkbare landschapselementen in Nederland net voor en na WO II 'opgeruimd'.

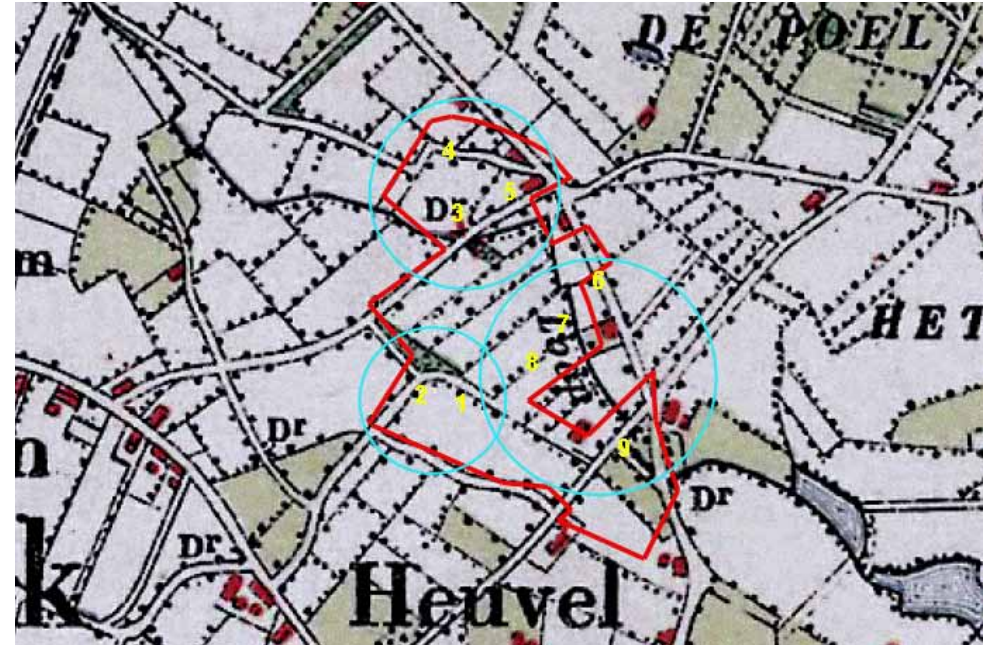
Ook in Brabant is van een rijke cultuurhistorie van het landschap weinig meer zichtbaar.

In het projectgebied Rodenburg zijn ook veel oorspronkelijke elementen verdwenen.

Wanneer men de 'overgebleven' elementen voor de toekomst wil behouden moeten er noodzakelijke maatregelen genomen worden om ze te beschermen tijdens de voorgenomen bouwactiviteiten.

Kaart 1850

Kaart 1900

Topo anno nu

Luchtfoto anno nu

2. Inventarisatie elementen

De geïnventariseerde elementen worden in dit hoofdstuk kort beschreven en zijn op de kaart hieronder aangegeven.

Overzichtkaart met nummers van geïnventariseerde elementen

0 37,5 75 150m1

 Elfenboom
Herengracht 100
3512 CA Utrecht
T: 043 200 1000
E: info@elfenboom.nl
Author:
Papier: A4 Date: 9-10-2015

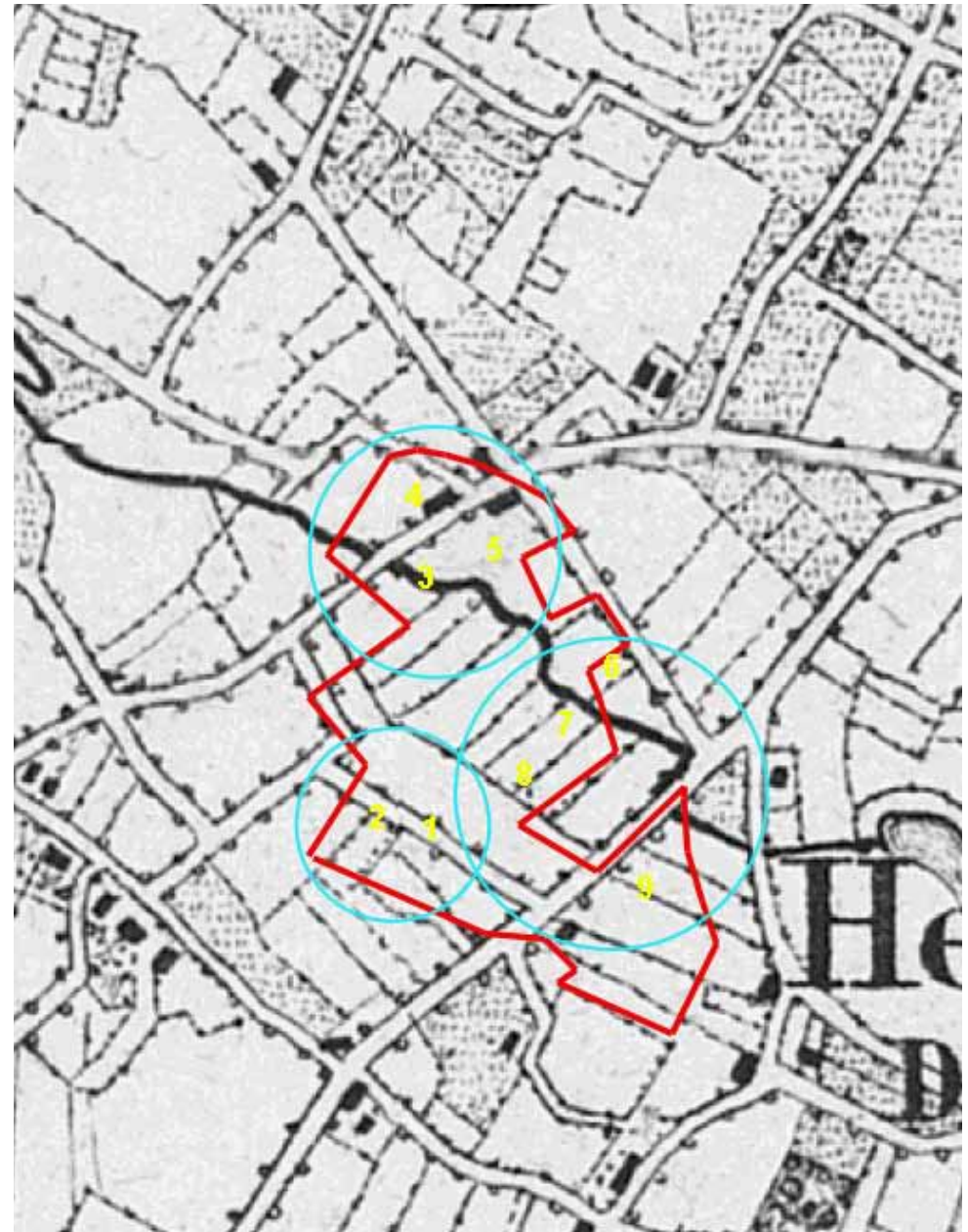
Overzichtkaart met nummers van geïnventariseerde elementen

Tijdens het bekijken van recent kaartmateriaal van projectgebied Rodenburg was onze eerste indruk, dat er weinig meer over was van de vele elementen die op oude kaarten te zien zijn. Tijdens ons veldbezoek constateren we dat toch nog enkele elementen verwijzen naar de 'oude glorie' en ook nu nog vitaal zijn.

Bij een nadere beschouwing in het veld ontvouwt zich het beeld van wat voor een boeiend en rijk landschap hier in een ver verleden heeft gelegen. Dit landschap met waarschijnlijk een hoge biodiversiteit (ook al kende men dat woord toen nog niet!) is door mensen aangelegd en heeft lange tijd voor mensen uit de streek een belangrijke functie gehad.

Dit gebruiksverleden is nu nog (slechts deels) zichtbaar. We gaan hieronder per element kort in op hetgeen we aantreffen en in algemene zin geven we aan wat het cultuurhistorisch verhaal is wat erachter schuil gaat. Van slechts enkele bomen, die we aantreffen in de houtwallen en singels, is duidelijk te zien dat deze bomen in het verleden als hakhout werden beheerd. Toentertijd werden binnen de hakhoutcultuur sommige stoven op 'spartelgen' gezet en werden de overstaanders als constructiehout bij de bouw van boerderijen en schuren gebruikt. Het dunnere hakhout werd verwerkt tot 'rijbossen' voor de kachel en de vele bakovens die de omgeving telde. Ook is bekend dat in een bepaalde periode veel eiken(schors) gebruikt werd voor de in Brabant florerende leerindustrie.

De aangetroffen elementen zijn nog levende bewijzen van een rijk landschappelijk verleden en een streekidentiteit die het waard is om te behouden. Vermoedelijk is nog een klein deel van de 'Loop' aanwezig, het is aan te bevelen om dit nader te onderzoeken en eventueel mee te nemen in het toekomstige watermanagement.

Kaart 1850

Element 1

Deze solitaire boom (Zomereik) is onderdeel geweest van een samenhangend landschap, zoals te zien is op kaarten (.....). Vitaal en behoudenswaardig.

Solitaire eik

Element 2

De bomenrij die we hier aantreffen is vermoedelijk een hakhoutsingel geweest, getuige het feit dat enkele bomen meerstammig zijn en als hakhoutstoven kunnen worden aangemerkt. De bomenrij bestaat uit voornamelijk Zomereiken, een enkele Schietwilg en een Berk. De bomen maken een vitale indruk maar de houtsingel is vrij hol, struiklaag ontbreekt vrijwel geheel. Indien deze bomenrij gehandhaafd worden is het aan te bevelen om de lijn door te trekken en enkele eiken aan te planten en mogelijk ook oorspronkelijke struiken zoals vuilboom en lijsterbes als onderbegroeiing.

Bomenrij

Element 3

De vier Zomereiken die hier staan zijn in goede staat, en vormen een onderdeel van de vele elementen die op de oude kaarten zichtbaar zijn. Afhankelijk van de plannen die in dit projectgebied gerealiseerd gaan worden kunnen zij als onderdeel van het groenplan een belangrijke rol spelen door hun belevingswaarde. Mogelijk kunnen ook hier weer oude lijnen in het landschap zichtbaar gemaakt worden voor publiek.

Bomenrij

Element 4

Dit element met voornamelijk Zomereiken ligt nog enigszins op een wallichaam, ook al vertroebeld vuil, wat door de tijd gestort is, dit beeld. Ook deze bomenrij treffen we al op oude kaarten aan en is zeker het behouden en opknappen waard. Door met beleid het vuil te verwijderen, het wallichaam te herstellen en struiken aan te planten (zoals Lijsterbes, Vuilboom, Een en Tweestijlige meidoorn) wordt dit karaktervol landschapselement weer in oude glorie herstelt.

Houtwal met Zomereiken

Element 5

Hier gaat het om een recent gevlochten heg, dit element hebben we meegenomen omdat het verwijst naar de eeuwenoude traditie van heggenvlechten als manier om perceelafscheidings veekerend te maken. Het element is niet erg oud maar wel bijzonder dat dit oude ambacht blijkbaar weer in de streek wordt opgepakt.

Vlechtheg

Element 6

Enkele beuken vormen dit element, meegenomen in de inventarisatie omdat ze langs de 'sloot' liggen die vermoedelijk onderdeel was van de oude 'Loop'. Mocht er voor gekozen worden om in het projectgebied de 'Loop' weer te leven te brengen dan zijn Zwarte elzen hier meer op hun plaats. De beuken zouden dan vervangen moeten worden om een authentiek landschapsbeeld op te roepen.

Beuken

Element 7

Hier treffen we een aantal Zwarte elzen aan die in het verleden als hakhout zijn gebruikt, de leeftijd is niet bijzonder oud maar de stoven zijn behoudenswaardig omdat ze een idee geven van hoe vroeger langs sloten en beken gangbaar was om (Elzen)hout te oogsten. Indien de 'Loop' onderdeel gaat uitmaken van het toekomstige watermanagement is het aan te raden om de raden met Zwarte elsen te beplanten en te beheren als hakhout.

Zwarte elzen

Element 8

Deze bomenrij met diverse soorten zoals Abeel, Berk, Beuk en Zomereik is nog niet zo oud. Alleen de eiken vooraan zijn van een respectabele leeftijd. Toch is deze bomenrij al herkenbaar op oude kaarten. Derhalve is te overwegen om deze op te knappen, door o.a. meer authentieke soorten aan te planten en als in de toekomst als bomenrij te onderhouden.

Bomenrij

Element 9

Dit bosje met voornamelijk oude Zomereiken en enkele Zwarte elzen langs de sloot, zou gezien zijn ligging en aanwezigheid op oude kaarten een voormalig geriefbosje geweest kunnen zijn, waarbij het hakhout op een gegeven moment op spaartelgen is gezet. Met een onderbegroeiing van Hazelaar, Inlandse vogelkers en Gewone vlier is het ook ecologisch interessant. Het zangweggetje wat er doorheen loopt roept (heel kort!) het beeld op van vroeger. Met voldoende aandacht en het juiste beheer kan dit accent

Zandpadje met bosje

2.1 Conclusie

De in het veld aangetroffen en op kaart aangegeven elementen zijn bijzonder vanwege hun leeftijd maar ook omdat ze nog vitaal zijn en een beeld oproepen van een landschap en streekidentiteit van dit deel van Heeswijk-Dinther. Het feit dat

Alle elementen op oude kaarten al te zien zijn en nu nog de plaats markeren van

oude kavelgrenzen, maakt ze behoudenswaardig. Daarnaast zijn de Zomereiken in deze houtwallen waarschijnlijk allemaal oorspronkelijk inheems (autochtoon) terwijl slecht

5% van al onze inheemse beplanting daartoe gerekend kan worden.

Sporen van oude

wallichamen zijn nauwelijks te zien en waarschijnlijk nagenoeg geheel geërodeerd.

Op de tekening is schematisch weergegeven hoe zo'n profiel er vermoedelijk heeft uitgezien.

De elzenstoven zijn minder bijzonder en in verhouding vrij jong. Zij liggen echter wel langs de oude 'Loop'. Wellicht is het een idee om in het kader van toekomstig watermanagement een deel van de 'Loop' te herstellen met destijds gangbaar elzenhakhout.

Van de geïnventariseerde elementen zijn er een aantal cultuurhistorisch interessant en over het algemeen vitaal. In veel gevallen zijn ze overigens niet meer compleet.

3. Herstel en duurzaam onderhoud

Voor het behoud en herstel, van eerder genoemde elementen, worden duurzaam onderhoud en aanbevelingen hieronder uitgewerkt.

1. Algemeen

Tijdens werkzaamheden en (goedbedoeld) onderhoud van cultuurhistorisch waardevolle landschapselementen gaat in Nederland nog steeds teleurstellend veel fout. Het verdient daarom aanbeveling om investeringen in een gebied gepaard te laten gaan met heldere afspraken over de wijze(n) waarop deze bijzondere elementen beschermd kunnen worden.

Algemeen geldt dat bij forse ingrepen de uitvoering goed moet worden begeleid en er gekeken moeten worden hoe de vegetatie hierop reageert, mede op grond hiervan willen we bij herstel en onderhoud een gefaseerde aanpak voorstellen.

Bescherming van waardevolle elementen, zoals deze houtwallen, is hard nodig gelet op de bouwactiviteiten die hier binnenkort plaats gaan vinden. Meer respect voor landschapselementen, zoals we hier aangetroffen hebben, kan men verwachten wanneer betrokkenen weten waarover het gaat en degene die verantwoordelijk zijn, de noodzakelijke maatregelen nemen om beschadigingen te voorkomen en behoud voor de toekomst te borgen. Algemene geldende regel is dat de ruimte binnen de kroonprojectie van de bomen gevrijwaard wordt van graafactiviteiten en de lage vertakking van de bomen wordt gerespecteerd. In dit rapport geven we een aantal aanbevelingen voor de korte termijn.

2. Herstel en duurzaam onderhoud

Voor het herstel van de houtwallen is maatwerk, tezamen met een goed onderhoudsplan voor de periode daarna, noodzakelijk. Waarbij duidelijk mag zijn dat hoog opkronen en/of bestraten/ bebouwen tot aan de stamvoet, van de bomen, een grote bedreiging vormen. Er moet voldoende ruimte zijn om deze elementen ook in de toekomst te behouden. Wederom in een hakhoutcyclus opnemen is niet echt een optie omdat het hakhoutregime te lang geleden heeft plaatsgevonden en veel eiken daardoor waarschijnlijk niet meer uit zullen lopen. Het wallichaam herstellen kan wel, maar beperkt, er moet namelijk niet teveel grond bij de stamvoet worden opgebracht, 30 cm zou voldoende moeten zijn om het reliëf weer enigszins zichtbaar te maken.

3. Gebruik autochtoon plantgoed

Een volwaardige houtwal bestaat uit bomen, struiken en kruiden. In deze houtwallen ontbreekt op veel plaatsen de struiklaag. Inboeten met autochtone streekeigen soorten wordt daarom aangeraden. Het gebruik van autochtoon plantgoed bij aanleg en herstel is van belang om enerzijds de biodiversiteit en anderzijds de genenbronwaarde van oude landschapselementen te versterken. Autochtoon plantgoed is plantgoed dat gekweekt is uit bomen en struiken die reeds vele eeuwen in Nederland aanwezig zijn (oorspronkelijk inheems). Hierdoor zijn ze goed aangepast aan de lokale omstandigheden (klimaat, bodem, flora en fauna) en leveren ze een belangrijke bijdrage aan het vergroten van de biodiversiteit. Via de afdeling zaad en plantsoen van Staatsbosbeheer zijn de meeste autochtone soorten verkrijgbaar. Verwijderen van niet autochtoon plantmateriaal zoals de aangetroffen Laurier en Amerikaanse vogelkers wordt sterk aanbevolen.

Hoog opgekroond

Samenvattend:

- bescherming van de elementen (kroonprojectie)
- forse ingrepen gefaseerd uitvoeren en reacties monitoren
- niet snoeien indien niet strict noodzakelijk
- wallichaam herstellen bij de houtwallen (0.30 cm)
- uitheemse soorten (Laurier en Amerikaanse vogelkers) verwijderen
- inboeten met autochtonen streekeigen soorten

Geraadpleegde bronnen

- Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen Bert Maes (2006)
- History of the countryside Oliver Rackham (1986)
- Leestekens van het landschap Landschapsbeheer Nederland (2005)
- Historische Kaarten
- Europe's field Boundaries Georg Muller (2013)
- Grote Historische Atlas Noord Brabant Nieuwland (2005)
- Bomen en struiken van hier Henny Ketelaar (2014)

Elfenboom

Natuur
- Ontwikkeling - Inventarisatie
- Beheer - Advies

